

Miklya Zsolt

Holnap virágozni fog a folyó

közelítések Tolnai Ottó virág-nyelvéhez

Genezis (Költő disznósírból)

Kezdetben volt a Tisza, minden a Tiszával függött össze, és a Tisza volt a Minden. *„Ha egészen a születésemig visszamennék, akkor a Tiszát említeném, mint az első bölcsőt. Már két-három éves koromban belemásztam a Tiszába, aztán nem jöttem ki egészen középiskolás koromig. Annyira a folyóhoz kötődnek ezek a Tisza menti kisvárosok gyermekei, hogy egyfajta kételtűeknek is nevezhetők. Én a Tiszával magyarázom a költészetem...”*

Tolnai Ottó a Tisza menti Magyarokizsán született, a Vajdaságban. A Tisza határfolyó, többféle szempontból is: közel az országhatár; a túlparton Törökkanizsa, egy egészen más világ; s határ a folyó Bánát és Bácska között is. *„Megtanultam, hogyha átúszom, átkerülhetek egy másik világba. A túlsó part egy másik világ, tehát van egy másik világ, a túlsó part. A határ.”* S van a folyó, amit át lehet úszni: *„Istenem, átúszni a Tiszát! Én azt úszom az Adriát, az óceánokat úszva is...”*

De az „át”-nál is izgalmasabb a „benne”. *„Istenem, úszni a virágzásban...”* Amikor virágzik a folyó, miriád tiszavirág, virágállatkák násza és halála történik körülöttem, s te benne vagy, közöttük úszol, rajtad történik és veled, a te történeted, folyód. Benne lenni a folyamatban. A határban.

Mifelénk – tiszántúli faluban születtem, éltem gyerekként – nem volt folyó, „száraz tónak nedves partján” nőtem fel, a falu szélén csak néhány kubikgödör, ami összegyűjtötte a talajvizet, adta tudtul, hogy összefüggő vízfelület is létezik, és távolabb a régi homokbánya, kint a határban. Így neveztük – nevezik ma is – a falut körülvevő, faluhoz tartozó földeket: határ. A földműves mindennap kint dolgozott a határban, a tanyai ember kint is élt, vagyis hát benne. Persze volt határ a települések között elhatároló értelemben is, mégsem ez a jelentés volt a fontosabb. Életet, létet adó, jelentő hely, a létfolyamatot biztosító terület volt a határ.

Vajon a héraikleitoszi gondolat – „Kétszer nem lépsz ugyanabba a folyóba” – is a benne lenni, történik veled (dinamikus) elvet hangsúlyozza az elhatároló, területet rögzítő (statikus) elvvel szemben? Mikor a határ, a folyó is szüntelen változik, hogy lehet stabil a terület, a part? S mégis érezzük, a hely(zet) zajlása, történése közben is, hogy van benne valami állandó, amittől part és folyó. S ez az állandó VAN nem absztrakció, elvonatkoztatás, hisz történik veled: belelépsz, úszol a folyóban, úszik veled, te vagy a folyó.

Szőnyegút (Az azúr talpú Krisztus)

A hely (helyzet) bármi lehet. Például egy halványkék szőnyeg a „kopottfekete” deszkákon, amit könnyedén táncol be a táncos, Suzan Linke, Tolnai lányának kedvenc táncosa. Lea maga is balett-táncos, a tánc mint olyan tehát professzionálisan is a családban él.

Ám itt a tánc, az ugrás genezisééről van szó, amit egy másik hely, másik szőnyeg idéz. Mondhatni szőnyegpárhuzam. De már az ugrás – képből a képbe – többet sejtet, többletet: „jöllehet a borzalmak párnája is halványkék göngyöleg”. S további „jegeces” sorok vezetnek, a holdfény keskeny sávjától a hajnal hasadásán és az „út (dülő-ország-)”-on át a rongyszőnyegig (Tolnai kedvenc szava a „rongyika”), ami az első szőnyeg volt a „csontszín családi ágy” előtt (biztos nem véletlenül alliterál). Egy nénitől vették a halpiacon, „csak hamukék sávok voltak benne / meg a közepe táján egyetlen fekete”, amit átugrottak mindig, „babonásan”, mintha itt is egy határ, határsáv keresztezné a szőnyeg (az út) folyamatát, s éppen a folyamatot biztosítaná az ugrás, az emelkedés. Persze ilyen „babonát” (transzcendenciát) nem lehet ellenpont nélkül ábrázolni sem, nemhogy megélni, kell az emberi, a csetlő-botló, szinte chaplini groteszk elem: „vittem a kávét a teát a csontszín ágyba / és a fekete sávnál / leforrázva anyád nagyot ugrottam / így lett a tánc az életünk”. Élettánc, násztánc, a csontszín családi ágy pedig folyóágy, benne foganás, a tánc és táncosé, és folyamat, folytatódás, „azon a szőnyegen tanultál járni te is”. A rongyszőnyeg is átalakul (folytatódik), áldást hozó/vívó helyé, léteét közvetítő úttá: „egész eljövendő életedben az a néni terigessen éléd / rongyszőnyeged / legyen utad az emberek között a földön”.

Am a szőnyegpárhuzam tovább vezet. Már az ugrás elején (szőnyegről szőnyegre) jelezte a költő: „egyszer emlékszem már majdnem sikerült / szólnom egy ilyen szőnyegről / majdnem sikerült írnom egy ilyen szőnyeged”. De most, az ugrás után felismeri a táncosnő talpai alatt „azt a végtelen kék szőnyeged / amit én téptem (írtam)”. A tépés, „régi színes göncök” csíkokra szabdalása, majd szövése, sávokba, sorokba rendezése, mint az írás analógiája jelenik meg. És az írás is, tánc is, mint ugrás utáni léptek, „tapogató léptek” tovább vezetnek, „tengernyi lepedővé hajtogatják szét” a halványkéket, „tengernyi lepedővé, amilyenén krisztus járt”.

A felismerés, rácsodálkozás, akárha vízibolhára, tengerjáró poloskára, viola gázló-madarak lépteire, valóságos, nem festészeti motívum, költői metafora csupán. A versbe ékelt esszé gondolat a mottónak felvett Goethe-idézetre utal, mely Krisztus vízen járását az isteni és emberi természet legérzékletesebb találkozási pontjának tekinti, kell a kitérő, a reflexív ellenpont megint, hiszen táncokon innen, táncokon túl vagyunk már, a „természetfölötti-természetes” közel.

S egy újabb ellenpont, a gyermeki – hisz Krisztus is egy gyermeket állított példaként a tanítványok elé –, „krisztus talpai olyanok mint amikor / a gyerek pingáláskor kék festékbe lép / s mint összemáskálja a lakást / végigtrappol az előszobán / fel-le a fehér létrán / fel-le / míg egyszer túl nem szalad a tetőn”. A „túl”, az égi vizek lepedője pedig kék, s ugyan ki látja meg a lábnyomokat, a kék talpakat a kéken. Ki vette észre, ugrás előtt/után, „azokat az azúr talpakat / a keresztfán”?

Semmis nyomok (Mi volt kérded a legszebb Dániában)

Kierkegaard Ábrahámról szóló könyvében, a *Félelem és reszketés*ben a végtelenség és a hit lovagját hasonlítja össze. A végtelenség lovagja idegen ebben a világban, a létezés bánata és a végtelenség boldogsága tölti el, s a lemondás, rezignáció. A hit lovagja viszont, miközben mindezt ismeri, otthon van a világban (a végességben), sőt örülni tud neki, mindentől el van ragadtatva, teszi a dolgát. A táncos mozgása mutatja meg leginkább a különbséget: „A végtelenség lovagjai táncosok, akik képesek lebegni. Fölülemelkednek, majd ismét aláhullanak, és ez nem valamely áldatlan időtöltés, és nem is visszatetsző látvány. De amikor aláhullanak, nem képesek rögvést fölvenni azt a helyzetet, egy pillanatra meginognak, és ez az ingadozás mutatja, hogy mégiscsak idegenek e világban. Ez kinél jobban, kinél kevésbé feltűnő, mégpedig művészetük mértéke szerint, ám e lovagok között még a legművészebb sem képes elrejtteni

ingadozását. Nem a levegőben kell őket nézni, hanem abban a pillanatban, amikor leérnek, és éppen megérintették a földet – akkor felismerhetők. De hogy valaki földet érése pillanatában olyan legyen, mintha állna vagy menne, hogy a léthe való ugrást járássá változtassa, hogy a fenségeset a leghétköznapibb módon fejezze ki – erre csak az a lovag képes...”

Merész dolognak tűnhet Tolnai Ottót a hit lovagjával összehasonlítani (netán lovaggá ütni, mivel is, krumplicukorvágó késsel, lombfűrészszel, partvisnyéllel vagy egy lopott tű hegyével), pedig kézenfekvő a párhuzam: míg a hitlovag a „fenségeset a leghétköznapibb módon” fejezi ki, addig Tolnai számára a leghétköznapibb dolgokban egyszer csak ott a fenséges (a szent). *Mi volt kérded a legszebb Dániában* című versében így fogalmaz: „*a lét a semmis nyomokban mutatkozik legszívesebben*”. S egy semmis, hétköznapi nyom (jel) a versből: a koppenhágai kierkegaard-ban (sírkertben) a filozófus sírját keresve „*a sima füves sírokon szanaszét félmeztelen / napozó szőke lányok seregét pillantottuk meg / igen az volt a legszebb / ők azok a lányok voltak a legszebbek ott a sírokon / akárha a feltámadás fanfárjait véltem volna hallani*”.

A semmis kis nyomok létnyomok. A lét üzen, ad hírt magáról, s ha foglalata, határa a semmi, hát a semmi mutatkozik meg maga, s hogy a semmin túl mi van, egy más-lét, nem-lét, vagy az már az innen, vagy Isten maga, nehezen verbalizálható, csak a semmis nyomok mutatnak rá, mint lét-jelek, életanyagba rejtett (mártott) vízjelek.

„*A vízjel nem logikai kérdés, nem aforizma, nem isten lábának megragadása, nem is a tavasz tavalyról ismert látvány. Holott mindegyikre, főleg emez utóbbira, utalni látszik.*

De nem az.

A vízjel az az életed mikéntjének a jele az életed anyagában, melyet nem tudsz úgy kifordítani, hogy a vízjel kézzelfogható legyen. Talán épp a kifordítás maga, ez az már, ami a vízjelet tönkretesz. Emléke marad benned csupán. Meg egy csomó papirosodban, persze, maga a vízjel. Kifordíthatatlan.” (Tandori Dezső: *Vízjel*)

És lefordíthatatlan.

Hang az üresben (*Nincs nyelve*)

Nincs nyelvé. Nincs nyelve.

De akkor hogy lehet az, hogy mégis szól, rezeg, mint az a tijeisnői harang a semmihez koccanástól. „*Igen a legszebb hangú / jóllehet a leghalkabb / legvékonyabb hang volt az / a legszebb hangú harangot / abban a murteri kis városban / hallottam*”.

A költő (Ottó), miután már egy évtizede el van vágva az Adriától, akár egy Tömörkényhős, pusztai tanyáján hallucinálja a tengert, s azt a legszebb hangú harangot, amelynek „*nincs nyelve / azért szól oly tisztán / a dagadt nyelvé a lázas / mandulák nem zavarják*”.

Ahogy a boltos és felesége sem zavarja már „*az árva sajtaharangot*”, hogy megszólaljon, a bolt üres, gazdáit táborba hurcolták, csak egy „*drágakőszin döglégy*” szorult az üvegharang alá, az ad még hallható létjelet. Tolnai gyerekkori élménye ez, „*Hermann bácsinak hívták a tulajdonost, csodálatos kis üzlethelyisége volt, teljesen üres, súrolt padlóval, és egy pult állt benne, azon egy-két üvegharang, az egyik alatt krumplicukor, a másik alatt mézeskalács, szinte nem is volt más az üzletben. Csak ez a két intenzív harang.*” Miután elhurcolták az idős zsidó házaspárt, a gyermek Ottó bemerészkedett az üzletbe, az ürességbe, ott hallotta azt a hangot, ahogy az üvegharang alá szorult zúgó légy feje odaütődik az üvegharanghoz.

Hang az üresben.

Úgy kapaszkodik fel a harangozó is a kopott márványlépcsőkön a „*nyitott toronyba*” (torokba), „*akárha egy modern zenész*” az üresbe, semmis ürbe, csillagok jegét közelíti, ütögeti egy tűvel, lopott tű hegyével. A tűhegy, akár a tű foka (könnyebb a tevének, sza-

márnak azon általmenni, mint gazdagon, értsd: teherrel, megrakottan az Isten országába bejutni), minimum, semmis pont, amin egy (fű)szálnyi él talán át tud jutni. Tudja ezt a harangozó, a gyerekkorból ismert harangozók utóda, akik „különös emberek voltak. Szent Miska például, aki, mint egy zenibuddhista szerzetes, egy kézzel harangozott, mivel a másik kezét imára tartotta. Igen, ez pontosan megegyezik az egy kézzel való tapsolással.” (A rádióinterjú Jelenkor folyóiratban közölt első változatából.)

A harangozó halász különben, „a harangozást műkedvelésből űzi”, akár az asszony a csipkekészítést, aki fiatalon „agavészálból készített csipkét az oltárra”, igen, a műkedvelő még kedvvel végzi, kedvét (jó-, rossz- avagy egykedvét) hurkolja, tűzi körbe az üres körül, sok kicsi üres helyet (negatívot) képez az anyagból. Gyakorlati filozófiát tanult az asszony „a hvári bencés apácáknál”, hogyan tarthatja tisztán a szívét, teheti üres (szent) helyé, hogy válhat lelki szegénnyé, ezt gyakorolja. Tudja hát jól a harangozó (aki halász különben), hová kell nyúlnia, „tűt lop / az asszony szívforma párnácskájából”, mert virágot, tűt lopni nem bűn, nyelv nélkül főleg, kivár hát, amíg „ködkürt, számár bóg”, a „babérral pakolt számarak” tudják a járást, de a kényes nyelv csak a büszkét tudja, büszkék közt tűt lopni nem bűn, cipelni fel a nyitott toronyba (torokba), lázas mandulák helyett csillagok jegéhez közeledve.

Fent a harangozó „üresbe döfköd” (nem jelzi ködkürt), s Ottó hallani véli (mintha agavészálon), ahogy a „csillagok jegét koccintja” a „fordítva felakasztott súlyos poharat ütögetve”, hallani véli, ahogy mint téli éjszakán egy pusztai tanya fölött: „Összekoccannak a molekulák” (József Attila: *Téli éjszaka*).

Persze Tijesnóban még nyár van, vagy őszi, vagy csak mediterrán tél, a halász, miután kedvét lelte (átszellemült), kihajóz ismét, „hálót húz”, teszi a dolgát, miközben „vakon pislog az azúrba / látni nem látja az úr arcát / csak a folyékony aranyat körülé”. S a Tömörkényhősök hallucinációi mellett a nagy műkedvelő előd részeg elragadtatása tűnik át (mintegy csipkeszálon) az időből: „... pattanó szívem feszítve húrnak / dalolni kezdtem ekkor az azúrban, / annak, kiről nem tudja senki, hol van, / annak, kit nem lelek se most, se holtan. / Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak, / úgy érzem én, barátom, hogy a porban, / hol lelkek és göröngyök közt botoltam, / mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam.” (Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség*)

Só és virág (Hegeszd össze nászod haláloddal)

„»És mitévő a szent az erdőben?« – kérdező Zarathustra.

Felelé a szent: »Dalokat költök és dalolom őket, és ha dalokat költök, kacagok, sírok és dörmölök; im-ígyen dicsérem istent.«

S miután Zarathustra magára hagyja az aggastyánt és egyedül marad, im-ígyen szóla szívéhez: »Vajjon lehetséges-e? Ez az öreg szent az erdejében még semmit sem hallott volna arról, hogy isten meghalt?!« (Im-ígyen szóla Zarathustra. Dr. Wildner Ödön fordítása)

Nietzsche, a nagy pesszimista látomása és hallomása cirka ötven év múlva – újabb ötven év távlatából visszavetítve – így alakul az aggastyán és Isten között:

„olykor mintha beszélgettek volna
az idén fészülsz-e kamillát mária
kérdelte
félek fészülni kamillát
felelte mária
félek átverem a fészű szögeivel
a kis tokos bíbiceket

tejes kisnyuszikat
mária te csak nyugodtan menj ki
a szikre és fésülj kamillát
meg később már július közepe felé
mintha azt mondta volna
menj le a tiszára mária
holnap virágozni fog a folyó
hegeszd össze nászodat haláloddal"

Az aggastyán itt persze nem a remete, hanem Vitéz Mária, Tolnai Ottó anyai nagyanyja, aki mitikus, ikonikus lénygé válik a költő számára, s már maga is időződve idézi meg versében a „szent” asszony alakját. Vitéz Mária „kislány korában apácának állt”, de aztán az apja „kivette a rendből / mondván itthon is élhet / szent életet / a kiskonyhában is / beszélgethet az istennel / és valóban attól kezdve hét évtizeden át / szent életet élt / ha nem gyúrta a levestésztát / nem mosott a pléhteknőben / az istennel beszélgetett / a kiskonyha súrolt padlóján / a gyűrődéskán térdepelve”. Beszélgetéértékű volt a mosás és padlóúrolás is, hisz „isten és a levestésztá mellett / a tisztaság volt / a legfontosabb dolog a számára... / pléhteknőjében olyan tisztára mosta / pruszlikjait üngöcskéit / hogy nem csak a piszok foltjai / a varrott foltok is eltűntek róluk / csipkerongyikává szépült / minden gönce”.

Minden évben fehérre meszelte kamráját, konyháját, ahol egy festetlen gipszfüzet volt a falon, minden alkalommal lemeszelte azt is, így szinte a fal része lett, egy falból kinövő, kiszóló relief. Azóta is „beszél” a gipsz, Ottó élőbeszédszerű írásművészete valahonnan innen is ered: „a gipszfüzet amellyel később én / palatáblára írtam / s amit írtam / mediterrán (adriai) spongyáimmal / azóta is hiába próbálok visszavonni”. Hogy mi is történt pontosan a gipszfüzettel, azt az életinterjúból tudjuk meg: „Gyermekkoromban leverték a falról, aztán elkezdtem írni vele a palatáblámra, és elírtam, szétírtam a gipszfüzetet, a szűzgipszfüzetet. Mintha egész opusomat azzal írtam volna, akkor ez egyfajta bűnbeesés is volt.”

A szűzgipsz beszél, ahogy a csipke, csipkerongyika, ahogy a só. Mert mire is jó a sziksó? (Vitéz Mária „templomba nem járt, csak olykor sziksót söpörni”). A szappanfőzés nélkülözhetetlen alapanyaga. (Vitéz Mária „kamrájában piramist képeztek / a szarszappan tömbjei”). És mire kell a tisztaság? Isten rothadása ellen. Hisz Vitéz Mária az utolsó, „aki még kommunikált vele / utána mint nietzsche mondta volt / elrothadt / mármint az isten”. Tolnai nem az „Isten meghalt” formulát alkalmazza, hanem a rothadás képét. A rothadás szerves folyamat, ami megakadályozható, ha a változást okozó mikroorganizmusokat elpusztítják, magas hőfokon vagy fertőtlenítő anyagokkal. A sziksó lúgos kémhatása miatt tisztít, fertőtlenít. A beszéd, a szó (csak egy fonémányira a sótól) szintén ilyen lehet: „Ti vagytok a föld sója. Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni?” (Máté evangéliuma 5,13) – Hol történik hát Isten „rothadása/romlása”? A tanítvány (a „rend”) szívében, cselekedetében és beszédében.

„Olykor mintha beszélgettek volna”, szólal meg Mária éneke, mintha ballada szólna vagy zsoltár, s a beszélgetésben feltűnik a gyermekkor két mitikus helye, a Járás és a Tisza. Mindkettő – a szik és a folyó – „szent”, abban az értelemben, hogy ott valami több nyilatkozik meg, valami többlet, léttitok, amit lehet remeteként, apácaként vagy filozófusként, költőként keresni, de ami mindig is ajándék volt és marad. Mária számára a kamillafésülés félelme – tisztasága – evangéliumi érzékenységű, kicsinyei a bíbceik, kisnyuszik – „Bizony, mondom néktek, amikor megtettétek ezeket akárcsak eggyel is a legkisebb atyámfiai közül, velem tettétek meg” (Máté ev. 25,40). A haláltól való féltés, az élet védelme kiterjed az állatokra is, ahogy a lét – nász/születés és halál – epifániája is természeti jelenség, a Tisza virágzása. Vagy a só virágzása a sziken.

Sóvirág, tiszavirág, „szinte viráglénynek tudom magam vagy tudnám magam, ha ez nem hangzana túl szépen”. És túl a szépen, Isten rothadásán, Mária „sót söpörni jár a járásra / sőt párolni áll velem az adrián”, mintha csak szót párolna, söpörne.

Felhasznált irodalom:

Tolnai Ottó:

Költő disznózsírból. Egy rádióinterjú regénye. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004

Az azúr talpú Krisztus – In: *Versek könyve.* Széphalom Könyvműhely, Bp., 1992

Mi volt kérded a legszebb Dániában – In: *Versek könyve*

Nincs nyelve – In: *Balkáni babér.* Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001

A 13-as mikrofon. Parti Nagy Lajos beszélgetése – In: *Jelenkor* 2003/5.

Hegeszd össze nászod haláloddal – In: *Ómama egy rotterdami gengszterfilmben.* zEtna, Zenta, 2006

Thomka Beáta: *Tolnai Ottó.* Kalligram, Pozsony, 1994

Søren Kierkegaard: *Félelem és reszketés.* Európa Könyvkiadó, Bp., 1986

Tandori Dezső: *Vízjel* – In: *Holmi* 2001/11.

József Attila: *Téli éjszaka* In: *József Attila összes versei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1971

Kosztolányi Dezső: *Hajnali részegség.* In: *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1973

Friedrich Nietzsche: *Im-ígyen szóla Zarathustra.* Fordította. Dr. Wildner Ödön, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp., 1908 (digitális változat)

Biblia (új fordítású) – Kálvin Kiadó, Bp., 1990